

מחווון לשאלון בהיסטוריה, לעולים חדשים, מועד קיץ, תשפ"ה, 2025, מס' 22264

הנחיות כלליות:

- * ההנחיות למעריכים במחווון זה מיועדות לבחינה במועד זה בלבד.
- שינויים יימסרו בתדריכים בעל פה ובשיחות הכוונה עם המעריכים הבכירים.
- * במחווון לא הובאו כל האפשרויות לתשובה נכונה, אלא רק מבחר תשובות.
- אם תלמיד השיב תשובה שאינה במחווון ואינה מוכרת למעריך, על המעריך לבדוק בספרים ולהתייעץ לפי הצורך עם מעריך בכיר. כל זאת כדי להבטיח שעל תשובות נכונות יינתן ניקוד הולם.
- * המחווון נועד בעיקר לקבוע את מספר הרכיבים הנדרש בכל סעיף כדי לתת לתלמיד את מלוא הנקודות (כמובן על פי טיב התשובה).
- * בכל סעיף יש להקפיד על ניקוד על פי ההנחיות בכתב ועל פי ההנחיות שיימסרו בתדריכים ובבדיקה במרב"ד.
- * אם תלמיד מילא את כל המטלות הנדרשות, אך לא הפריד בין מטלות, כפי שנדרש בשאלה, יש לקבל את התשובה, ואין להפחית נקודות.

ספרי הלימוד המאושרים:

פרק ראשון

1. י' משעול, הלאומיות המודרנית וראשית הציונות, היי סקול, 2011.
2. ק' אביאלי-טביביאן, עידן האימה והתקווה, מט"ח, 2001.
3. י' קוברסקי, הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920, כנרת, זמורה, דביר, 2014.
4. מ' בר הלל, ש' ענבר, עולם לאומי חלק א' – טיול היסטורי בשבילי הלאומיות בישראל ובעולם, לילך, 2008.
5. ק' אביאלי-טביביאן, מסעות בזמן – לאומיות במבחן – הלאומיות בישראל ובעמים: ראשית הדרך עד 1920, מט"ח, 2008.
6. ק' אבאלי-טביביאן, אנשים משנים מציאות, מרעיון למעשה, מרכז זלמן שזר, 2019.
7. א' נווה, נ' ורד, הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920, רכס, 2008.
8. א' דומקה, ח' אורבך, צ' גולדברג, הלאומיות – ראשית הדרך, מרכז זלמן שזר, 2008.

פרק שני

1. י' משעול, נאציזם מלחמה ושואה, היי סקול, 2014.
2. מ' בר הלל, ש' ענבר, נאציזם ושואה, לילך, 2010.
3. ק' אביאלי-טביביאן, מסעות בזמן – משלום למלחמה ולשואה, מט"ח, 2009.
4. א' נווה, נ' ורד, ד' שחר, טוטליטריות ושואה, רכס, 2009.
5. י' גוטמן, טוטליטריות ושואה, מרכז זלמן שזר, 2009.
6. ד"ר יעל ריצ'לר-פרידמן, המשטר הטוטליטרי, נאציזם, מלחמת העולם השנייה והשואה, מרכז זלמן שזר, 2022.

פרקים שלישי, רביעי

1. י' משעול, בונים מדינה יהודית ודמוקרטיה במזרח התיכון, היי סקול, 2014.
2. מ' בר הלל, ש' ענבר, עולם לאומי ב – בונים מדינה במזרח התיכון, לילך, 2009.
3. ק' אביאלי-טביביאן, בונים מדינה במזרח התיכון, מט"ח, 2009.
4. א' נווה, נ' ורד, ד' שחר, הלאומיות בישראל ובעמים – בונים מדינה במזרח התיכון, רכס, 2009.
5. א' דומקה, ח' אורבך, צ' גולדברג, בונים מדינה במזרח התיכון, מרכז זלמן שזר, 2009.
6. י' קוברסקי, בונים את מדינת ישראל במזרח התיכון, מרכז זלמן שזר, 2022.

פרק ראשון

תקופה ראשונה: הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920

1. הלאומיות המודרנית

א. מהי הלאומיות המודרנית:

- מתי היא צמחה: בסוף המאה ה-18, והתפתחה במהלך המאה ה-19.
- איפה: אירופה.
- מה היו המטרות שלה: לשחרר מכובש; להשיג עצמאות לבני הלאום במולדתם; לגבש זהות לאומית משותפת לקבוצת הלאום ולבסס זהות זו בקרב בני הלאום.

שינויים שיצרה הלאומיות המודרנית במפה המדינית של אירופה:

- הקמת יוון; איחוד איטליה; איחוד גרמניה; הקמת מדינות חדשות בשטחים שהיו בשליטת האימפריה העות'מאנית; התפרקות האימפריה האוסטרו-הונגרית והקמת מדינות חדשות במקומה.

ב. ההשפעה של רעיונות על צמיחת הלאומיות המודרנית:

- רעיונות תנועת ההשכלה: החילון, האמונה בקדמה, ביכולת האדם לשנות אם ייעזר בשכלו, בזכויות טבעיות שוות לכל בני האדם, בעקרון הריבונות. רעיונות אלה ערערו את הסדר הישן (מלכים, אצולה, כנסייה), חיזקו את כוחות השינוי והכשירו את הקרקע לצמיחת מנהיגות חדשה שהובילה את התנועות הלאומיות.
- רעיונות התנועה הרומנטית: כמיהה לעבר המפואר של האומה, געגועים לטבע, הערצה לדמויות נאצלות ולגיבורים מיתולוגיים. רעיונות אלה תרמו לעידוד הזהות הלאומית של בני האומה וסייעו להלהיב את ההמונים ולסחוף אותם למאבק על עתיד טוב יותר עבור בני הלאום.

ההשפעה של אירועים היסטוריים על צמיחה זו:

- המהפכה האמריקנית/המהפכה הצרפתית: הפיצו את רעיונות תנועת ההשכלה ושימשו השראה לתנועות לאומיות אחרות.
- כיבושי נפוליאון: הפיצו את רעיונות המהפכה הצרפתית ובד בבד עוררו את הרגש הלאומי של העמים הנכבשים משום שראו בו כובש זר.
- המהפכה התעשייתית:
- הביאה לגידול האוכלוסייה ולהגירה גדולה לערים. הגירה זו לוותה בהתנתקות מן המסגרות המסורתיות וגרמה לתחושות של תלישות וניכור בסביבה החדשה. ההמונים מצאו בלאומיות מענה על הצורך בשייכות ובסולידריות חדשה, וזו העניקה להם זהות משותפת וביטחון.
- התפשטות ידיעת קרוא וכתוב: אפשרה העברת מידע, שיתוף ההמונים בתנועות הלאומיות והקמת מפלגות, חוגים רעיוניים ותנועות נוער. אפשרויות אלה קידמו את התנועות הלאומיות בקרב ציבור מגוון.
- התפתחות התחבורה ואמצעי התקשורת בתקופת המהפכה התעשייתית: אפשרה הפצה מהירה של רעיונות, והם גרמו להמונים להצטרף לתנועות הלאומיות.

2. תוכנית בזל, תוכנית אוגנדה

א. תוכנית בזל:

המטרה: להקים בית לאומי לעם היהודי בארץ-ישראל, שיזכה להכרה מצד מדינות העולם ומצד המשפט הבינ-לאומי (מובטח לפי "משפט הכלל").

האמצעים:

- פיתוח מתוכנן של ארץ-ישראל באמצעות יישובה ביהודים עובדי אדמה, בעלי מלאכה ובעלי מקצוע.
- ארגון היהדות כולה להשגת המטרה הזו, וליכודה במפעלים יעילים, מקומיים וכלכליים, על פי חוקי כל מדינה ומדינה.
- הגברת הרגש הלאומי.
- פעולות הכנה כדי להשיג את הסכמת הממשלות שעזרתן דרושה למפעל הציוני.

מהי החשיבות שלה:

- התוכנית הייתה המצע הרעיוני של התנועה הציונית, שקבע את מטרותיה ודרכי פעולתה של התנועה.
- התוכנית שיקפה מגוון דעות. כך התאפשר לרבים מן העם לאמץ את רעיונות הציונות.
- התוכנית סייעה להפצת הרעיון הציוני.

ב. ההבדל העיקרי בין תוכנית בזל ובין תוכנית אוגנדה:

על פי תוכנית אוגנדה ארץ-ישראל הומרה (ולו זמנית) בחבל ארץ במזרח אפריקה.

מדוע תמך הרצל בתוכנית אוגנדה:

- בגלל המצב הקשה של יהודי רוסיה (פוגרום קישינב) – היה צורך בפתרון מיידי.
- אוגנדה היא פתרון זמני בלבד ("מקלט לילה") ולא מטרה סופית.
- אין לסרב להכרה של מעצמה גדולה כבריטניה בזכות של העם היהודי לפתרון מדיני, ולהכרה בתנועה הציונית כנציגת העם היהודי.
- הרצל תמך בתוכנית אוגנדה משום שנכזבו מאמציו להשיג צ'רטר על ארץ-ישראל.

3. ארץ-ישראל בשנים 1881–1914

א. גורמים לעלייה לארץ-ישראל בשנים 1881–1914:

- הפעילות הציונית של אגודות ציוניות במזרח אירופה (ארגוני "חובבי ציון", תנועת "חיבת ציון").
- פוגרומים ורדיפות ממניעים אנטישמיים (בעיקר ברוסיה).
- אידאולוגיה סוציאליסטית – השאיפה להקים חברה צודקת ושוויונית בארץ-ישראל, כישלון מהפכת 1905.
- מצוקה כלכלית (בעיקר במזרח אירופה), הגבלות בתחום העיסוק.
- תוכנית אוגנדה והמשבר בעקבות מות הרצל – העלייה לארץ נתפסה כמחאה נגד תוכנית אוגנדה.
- מניעים משיחיים / דתיים (יהודי תימן).
- "הקול הקורא" של יוסף ויתקין.

כיצד באים לידי ביטוי במקור הקשיים של העולים בתקופה זו:

- חוסר ידע בסיסי בחקלאות וחוסר ניסיון בעבודה חקלאית. בקטע: יוסף כותב: "אף פעם לא עבדתי עבודה פיזית".
- קשיי הסתגלות לתנאים שלא הורגלו בהם. בקטע: הוא מספר שעם תום יום העבודה ידיו היו פצועות ונפוחות; הוא מעלה חשש שלא יצליח להסתגל לעבודת השדה: "שאוּלִי לא אוכל להיות פועל".
- מחסור באמצעים ושכר נמוך על עבודתם. בקטע: "קיבלנו שכר נמוך שהספיק לצרכינו המינימליים"; הוא מתאר תנאי חיים של דלות ואוכל בצמצום רב.
- בדידות והיעדר מסגרת תומכת בשל הניתוק מן המשפחה. בקטע: הוא מתאר את תחושת הבדידות הקשה של נער צעיר בן 17 בתום יום עבודה מפרך, שפורק את מצוקתו בבכי בחצר הריקה; הוא מספר על געגועיו לאמו.
- פער בין האידיאל שניסו להגשים ובין מציאות החיים הקשה. בקטע: הוא מתאר כיצד היה חוזר פצוע וכואב מן העבודה, יוצא החוצה לחצר ובוכה כמו ילד; הוא מספר על החשש "שאוּלִי לא אוכל להיות פועל".

ב. פעולות של העולים לחיזוק היישוב היהודי בארץ-ישראל בשנים 1881–1914:

פעולות לחיזוק ההתיישבות:

- הקמת צורות התיישבות חקלאיות חדשות: מושבה, קבוצה, קואופרציה.
- התיישבות באזורי הגליל, השומרון ושפלת יהודה; הקמת 25 מושבות.
- חיזוק ההתיישבות העירונית: יפו, ירושלים, צפת, טבריה, חיפה.
- התפתחות ההתיישבות העירונית והקמת עיר עברית – תל אביב.
- הקמת ארגוני שמירה.

פעולות לחיזוק השפה העברית:

- הפעילות של אליעזר בן יהודה.
- הקמת הסתדרות המורים, שנלחמה בין השאר על הטמעת השפה העברית בבתי ספר.
- הקמת מוסדות חינוך עבריים: גני ילדים ובתי ספר (גימנסיה הרצלייה, "חביב" בראשון לציון).
- "מלחמת השפות".
- עיתונות, כתבי עת וספרות בעברית.
- הקמת "ועד הלשון".

פרק שני

תקופה שנייה: הנאצים, מלחמת העולם השנייה והשואה

4. המשטר הנאצי בגרמניה בשנים 1933–1938

א. עקרונות של האידאולוגיה הנאצית:

עקרון המנהיג:

- המנהיג מבטא את רצון האומה והגזע הארי.
- המנהיג מושלם, הוא אדם עליון.
- המנהיג הוא כל יכול ויש לציית לו ציות מלא.
- הפיהרר – המנהיג יוצר את החוק, קובע את דרכי מימושו ומעצב את דפוסי המחשבה והמוסר של אזרחי הרייך ("מבטא את רצון העם").

מרחב מחיה:

- זכותו הטבעית של הגזע העליון להתרחבות גאוגרפית.
- היסוד המרכזי במלחמת גזעים הוא שאיפה ל"מרחב מחיה" התפשטות על חשבון טריטוריה של עמים אחרים.
- מרחב המחיה של העם הגרמני הוא במזרח.
- הרייך החדש יתפשט מזרחה באמצעות מלחמה.

שלילת הקומוניזם:

- שלילת התאוריות שבהן דוגל הקומוניזם: מלחמת המעמדות, שוויון, סולידריות בין העמים.
- תאוריות אלה הוצגו כביטוי לניווט וחולשה.
- תאוריות אלה הוצגו כמכשול לפני בניית "הסדר החדש" שהנאצים ניסו לקדם.
- יש להילחם בקומוניזם כדי "להציל" את העולם.

צעדים שנקטו הנאצים למימוש העקרונות:

עקרון המנהיג: חקיקת חוק ההסמכה (1933); איחוד משרות הנשיא והקנצלר (1934); פולחן האישיות של הפיהרר; ריכוז כל המשרות ובכללן הפיקוח על הצבא בידי היטלר; "ליל הסכינים הארוכות"; הנהגת חובה של שבועת האמונים להיטלר.

מרחב מחיה: סיפוח חבל הסודטים.

שלילת הקומוניזם: פרסום הצו להגנת העם והמדינה (1933); שרפת הרייכסטאג; פרסום הצו נגד מעשי אלימות קומוניסטיים המסכנים את המדינה; ביטול המפלגות והאיגודים המקצועיים; חוק הפקידות.

ב. עקרון האנטישמיות באידאולוגיה הנאצית:

- היהודי מייצג את כל התכונות השליליות וההרסניות.
- מבוסס על אוסף של דימויים בנוגע ליהודים והאשמות כלפיהם, שהתגבשו בתקופות שונות בהיסטוריה.
- היהודי, בתכונותיו ובמראהו, הוא הניגוד המוחלט לגזע הארי.
- תכונות היהודי עוברות בתורשה ואי אפשר לשנותן.
- לחברה האנושית נשקפת סכנה מעצם קיומם של היהודים.

צעדים שעשו הנאצים לקידום עיקרון זה בשנים 1933–1938:

- חוקי נירנברג
- אריזציה
- תעמולה אנטישמית
- חוק השמות – הבדלת יהודים והבלטת השונות שלהם.
- "ליל הבדולח"

דרכי התמודדות של יהודי גרמניה עם המדיניות הנאצית כלפיהם בשנים אלה:

- הגירה.
- הגברת הפעילות של מוסדות יהודיים.
- הגברת הפעילות הציונית.
- הקמת מסגרות נפרדות, בעיקר בתחומים שמהם נושלו היהודים ונמנעה מהם עזרת המדינה, כמו חינוך, תרבות, עבודה, סעד וסיוע.
- ארגוני עזרה: הקמת "הנציגות הארצית של יהודי גרמניה", הקמת לשכות מרכזיות לעבודה, ארגוני עזרה הדדית, סיוע לנזקקים.
- דבקות בלאומיות הגרמנית על אף הנאצים.

5.

מדיניות הנאצים כלפי היהודים במזרח אירופה

א. השינויים שחלו בחיי היהודים עם הכניסה לגטאות:

- כליאה בין חומות.
- נישול מבתייהם, איבוד רוב רכושם.
- ניתוק ובידוד מן העולם החיצון.
- יצירת תלות גדולה בשלטון הנאצי שפיקח על הגטו והפעיל טרור שיטתי.
- חיים בתנאי מצוקה קשים: רעב, אבטלה, מגורים בצפיפות, מחלות, איסור על פעילות חינוך, דת ותרבות.
- שבירת מסגרות המשפחה והתמיכה הקודמות.

דרכים שבעזרתן התמודדו יהודים עם קשיי החיים בגטאות:

- חיפוש מקורות מזון נוספים (הברחת מזון).
- הקמת מפעלים ובתי מלאכה בגטו כדי לאפשר אמצעי קיום נוספים.
- ניסיונות להמשיך לקיים מוסדות חינוך, תרבות ודת (הרצאות, הצגות, חגים ומועדים ועוד).
- הקמת מערך מפעלי עזרה הדדית לנזקקים.
- הקמת "ועדי בתי".
- פעילות במסגרת תנועות נוער.
- עיתונות מחתרתית – קשר עם העולם שמחוץ לגטו.
- מפעלי עדות ותיעוד.
- אספקת שירותים בניהול היודנראט: בתי חולים, בתי יתומים.

ב.

השינוי במדיניות של גרמניה כלפי היהודים עם הפלישה לברית המועצות:

מעבר מריכוז ובידוד של היהודים לרצח ההמוני.

גורמים לשינוי זה:

- עם כיבוש ברית המועצות נפלו יהודים רבים בידי הנאצים, והמספר הגדול של היהודים האיץ בנאצים למצוא לבעיית היהודים "פתרון" אחר במקום הפתרונות הקודמים.
- הריחוק הגאוגרפי של "המזרח" מן המולדת והיחס המזלזל של הנאצים כלפי העמים הסלביים "הנחותים" הביא להתרת הרסן, להסרת העכבות המוסריות, ויצרו תחושה שאין צורך להתחשב בדעת הקהל.
- היטלר ראה במלחמה נגד ברית המועצות מלחמה אידאולוגית נגד הבולשביזם, ובחיסול הבולשביזם תנאי לבניית הסדר החדש באירופה. היהודים נחשבו יוצרי הבולשביזם ומנווטיו, לכן יש לחסל את היהודים.
- במסגרת ההכנות לכיבוש ברית המועצות הוקם מערך מיוחד ל"טיהור" השטחים שנכבשו (הוקמו ארבע יחידות של איינזאצגרופן שהיו כפופות ישירות לאס-אס והתלוו ליחידות הצבא), ואפשר היה להוציא לפועל את היוזמה לרצוח את היהודים.

6.

מלחמת העולם השנייה והמאבק בנאצים:

א. כיצד הקריקטורה מתארת את השינוי שחל במצבה של גרמניה במהלך המלחמה:

השינוי: מעבר ממצב של עליונות צבאית למצב של נחיתות צבאית. ממסע של כיבושים וניצחונות בשנתיים הראשונות של המלחמה, לקרבות שעיקרן התגוננות ונסיגה של הצבא הגרמני מאזורים שכבש (עד לתבוסה הסופית במאי 1945).

הביטוי בקריקטורה:

- ב'1939 – חיילי הצבא הגרמני צועדים בראש מורם אל על, ב'1943 – החיילים הגרמנים הולכים בראש מורכן, מושפל מטה.
- ב'1939 – ידיהם מונפות כלפי מעלה, אווזות בנשק והם שועטים לקרב, ב'1943 – ידיהם מורמות מעל הראש, פתוחות וריקות ומסמנות כניעה, תבוסה והליכה לשבי.
- ב'1939 – החיילים לבושים במדי הצבא הנאצי ובהם חגורת עור ומגפיים גבוהות, ב'1943 – החיילים לבושים בלויי סחבות, הם יחפים או נועלים רק מגן אחד.
- ב'1939 – החיילים צועדים בגוש מלוכד, מוכן לתקיפה, זקופים ובחזה נפוח, ב'1943 – החיילים שפופים, חלקם חבולים, משתרכים ומדדים בקושי.

הגורמים שהובילו לשינוי זה:

- מאפייני המלחמה בחזית המזרחית – החורף הרוסי הקשה והכפור העז ("גנרל חורף") פגעו בכושר הלחימה של הצבא הגרמני; כוח העמידה של "הצבא האדום"; הצבא הגרמני חדר לעומק שטחי ברית המועצות, והתקדמותו נבלמה כי נתקל בקשיים לוגיסטיים ובטקטיקת "האדמה החרוכה".
- הצטרפות ארה"ב למלחמה – הביאה לגידול ניכר בכוח אדם, חימוש, מזון, חומרי גלם ותחמושת לטובת בעלות הברית, בהשוואה לכושר הייצור וכוח האדם של גרמניה.
- המפנה בחזית בצפון אפריקה – ניצחון בעלות הברית על גרמניה באל-עלמין, "מבצע לפיד", נסיגת הצבא הגרמני מערבה, הכניעה של כוחות הציר במאי 1943 וסיום המערכה בחזית זו.
- המערכה על סטלינגרד – המערכה הקשה והממושכת גבתה מחיר כבד מן הצבא הגרמני שיותר ונכנע (פברואר 1943), מערכה זו יצרה מפנה מכריע בחזית המזרחית ומכאן ואילך עבר הצבא הרוסי ממגננה למתקפה.
- ועידת קזבלנקה (ינואר 1943) – ועידת פסגה של בעלות הברית לתיאום מהלכי המלחמה נגד גרמניה.
- פלישת הצבא הבריטי והאמריקני לדרום איטליה וכיבושה מידי גרמניה (יולי 1943).
- כישלון המערכה בקורסק.

ב. דרכי הלחימה של היהודים בנאצים בזמן ביצוע "הפתרון הסופי":

המרד בגטאות

מטרות:

- נקמה בגרמנים.
- השבת כבוד העם היהודי ("מוות בכבוד").
- ביטוי לרעיונות האידאולוגיים של חברי תנועת הנוער הציונית, שהאמינו כי המרד יהיה מופת ודוגמה לחברי התנועה בארץ-ישראל.
- למען "שלוש שורות בהיסטוריה".
- הגנה עצמית.

קשיים:

- מחסור בנשק וקושי להשיג נשק.
- קושי להתארגן ולהתאמן באזור עירוני צפוף וסגור.
- היעדר תמיכה של עורף ציבורי מחוץ לגטאות, לא של האוכלוסייה היהודית ולא של המחתרת הפולנית.
- להנהגת המחתרת לא היה במי להיוועץ, היעדר עורף ציבורי בתוך הגטו.
- חשש מהלשנות.
- קושי בקביעת העיתוי למרד (חשש מחיסול מיידי של תושבי הגטו).

לוחמים יהודים בצבאות בעלות הברית

מטרות:

- להגן על המדינה שנולדו בה מפני הנאצים.
- לסייע ללחימה באויב של העם היהודי, הנאצים, ולהביא למפלתם.
- לנקום בנאצים על מה שעוללו לאחיהם היהודים.
- ליצור קשר עם יהודים בארצות הכבושות, לסייע בהצלתם או בארגון ההתקוממות שלהם נגד הנאצים.

קשיים:

- בכמה מן הצבאות היו גילויי אנטישמיות כלפי היהודים (צבא אנדרס).
- החשש שלוחם יהודי שייפול בשבי הגרמני יוצא להורג בגלל יהדותו.

פרטיזנים

מטרות:

- לשרוד במלחמה.
- לנקום בנאצים באמצעות שיבוש פעולותיהם בזמן המלחמה.

קשיים:

- הדרך מן הגטו אל היער הייתה רצופת סכנות, והיה רק סיכוי קלוש לצלוח את הדרך ולחבור אל קבוצות הפרטיזנים.
- אוכלוסייה מקומית עוינת והלשנות על היהודים.
- מחסור במזון ובנשק, שנדרשו כדי לשרוד ביער.
- יחס עוין של הפרטיזנים הלא יהודים כלפי היהודים.
- הסתגלות לתנאי הטבע וללחימה שלא היו מורגלים בהם.
- קשיים יחודיים למחנות משפחה: הצורך להגן על הנשים והילדים ולפרנס אותם.

7. "הסדר החדש", יחס האוכלוסייה בארצות הכיבוש הנאצי

א. רעיון "הסדר החדש":

- כינון סדר חברתי-כלכלי-מדיני על בסיס עקרונות האידאולוגיה הנאצית, שנועד להחליף את הסדר הקיים.
- מיון עמים לפי קריטריונים של תורת הגזע הנאצית ודירוגם: גזע האדונים – הארים; עמים הקרובים לגזע הארי; גזעים נחותים (הסלבים) שצריכים לשרת את הארים ואת הגזעים הקרובים להם.
- לצוענים וליהודים אין זכות קיום ב"סדר החדש".
- במסגרת "הסדר החדש" יש להבטיח "מרחב מחיה" לגזע הארי על חשבון גזעים אחרים, ולנצל לצורכי הרייך השלישי עמים שדורגו נחותים.

מהי וועידת ואנזה:

וועידה שהתכנסה ב־20 בינואר 1942 בוויילה בוואנזה שבברלין כדי לתאם את הוצאת "הפתרון הסופי" לפועל. הוועידה התכנסה ביוזמתו של היידריך וזומנו אליה ראשי הפקידות הבכירה במשרדי הממשלה.

כיצד היא קדמה את רעיון "הסדר החדש":

על פי "הסדר החדש" אין ליהודים זכות קיום: הוועידה עסקה בתיאום התפקידים בין כל העוסקים במשימה של חיסול יהודי אירופה; הוועידה הניחה את התשתית המנהלית לביצוע "הפתרון הסופי"; בוועידה דובר על 11 מיליון יהודים באירופה שיש להחיל עליהם את "הפתרון הסופי".

ב. סיבות שבגללן לא־יהודים בארצות הכיבוש הנאצי עזרו ליהודים:

- מניעים אישיים-מצפוניים: היכרות מוקדמת עם הניצול או חוב מוסרי שחבו לו.
- מניעים הומניים ומוסריים: אמונה בערך חיי אדם; תחושה של חובה אנושית בסיסית.
- התנגדות למשטר הנאצי: היו עדים לאכזריות של גרמנים כלפי יהודים ולא יכלו להתעלם מן המציאות.
- מניעים דתיים: אמונה דתית המדגישה ערכים של סיוע לנרדף.
- ציפייה לטובות הנאה.
- הצלת יהודים כביטוי למרד לאומי בנאצים (העם הדני).

הקשיים שהיו להם במתן העזרה:

הצורך לדאוג לצרכים הבסיסיים של המוסתרים (מזון, ביגוד, טיפול בריאותי) על אף המצוקה הכלכלית ותנאי הכיבוש; קושי להנפיק מסמכי זיהוי מזויפים; קושי למצוא מקומות מסתור; סכנות וקשיים הכרוכים בהברחה; הלשנות, איומים וסחטנות של שכנים ושל משתפי פעולה; סיכון קריירה ומעמד; סכנת חיים; סיכון חיי בני משפחותיהם; סיכון הסביבה הקרובה.

פרק שלישי

תקופה שלישית: בונים את מדינת ישראל

8. המאבק בבריטים והחלטת האו"ם מכ"ט בנובמבר 1947

א. לאיזה מן התחומים הייתה ההשפעה הגדולה ביותר על החלטת בריטניה להעביר את שאלת ארץ-ישראל לאו"ם:

מאבק צבאי

- המאבק הצבאי המתמשך של היישוב היהודי בשנים אלה הטריד והתיש את בריטניה ואילץ אותה להקצות כוח אדם ותקציבים גדולים מכפי שתכננה (בריטניה הציבה כ-100,000 אנשי ביטחון בארץ-ישראל, מספר עצום ביחס לגודל האוכלוסייה). בזמן שהציבור הבריטי ציפה שממשלתו תפנה משאבים לשיקום בריטניה לאחר המלחמה. העלות הגבוהה של אחזקת הצבא עוררה ביקורת פנימית רבה.
- ככל שרבו ההתקפות על הבריטים, עסקו הבריטים בשמירה על עצמם והתקשו לעסוק במשימות שיטור וביטחון שגרתיות. המאבק נתפס בציבור הבריטי כמאבק אין-סופי ומייגע שתכליתו אינה ברורה.
- המאבק הצבאי פגע ביוקרת הצבא הבריטי, גרם לפגיעות בנפש וברכוש, פגע במורל של החיילים הבריטים והייתה לו השפעה פסיכולוגית שלילית מצטברת.
- הפעולות הצבאיות זירזו את סיום המנדט הבריטי בארץ-ישראל. המאבק היום-יומי של החיילים הבריטים בטרור וניסיונות ההתנקשות של הלח"י שעוררו הד תקשורתי רב, סייעו לבריטים להבין שעדיף להם לעזוב את ארץ-ישראל.

העפלה

- המאבק על ההעפלה עורר דעת קהל בלתי אוהדת בעולם כלפי בריטניה: מדיניות בריטניה בשאלת העקורים ויחסה אל המעפילים ניצולי השואה המבקשים להגיע למולדתם ההיסטורית עוררו דעת קהל בלתי אוהדת בעולם כלפי בריטניה. בעולם שאחרי המלחמה היה לנזק התדמיתי שנגרם לבריטניה משקל רב והוא השפיע על ההחלטה שלה להעביר את שאלת ארץ-ישראל לאו"ם.
- הצלחת מאבק זה לגייס את תמיכת הציבור הבריטי: באמצעות ההעפלה ניהל היישוב מאבק נחוש ופעיל אך לא אגרסיבי מדי. ההעפלה (בניגוד למאבק הצבאי) לא עוררה יחס שלילי בקרב הציבור הבריטי ואפשרה לו לגלות אהדה למאבק של היישוב למען מדינה יהודית. האופוזיציה, העיתונות וחלק מן הציבור בבריטניה דרשו מן הממשלה למנוע מן החיילים הבריטים להשתתף במלחמה לא מוסרית שבה הם נלחמים בניצולי מחנות הריכוז.
- למחלוקת בין בריטניה ובין ארצות הברית בנוגע לפתרון בעיות הפליטים היהודים באירופה היה משקל מכריע בהחלטה של בריטניה להעביר את שאלת ארץ-ישראל לאו"ם. בריטניה הייתה תלויה בארצות הברית מבחינה כלכלית ומדינית ונאלצה להיענות ללחץ האמריקני בנושא הפליטים. בנסיבות אלה המאבק של היישוב על ההעפלה היה משמעותי ביותר והבטיח שהנושא יישאר על סדר היום.
- המאבק על ההעפלה ליכד את כל היישוב בארץ-ישראל ואת כל העם היהודי (בניגוד למאבק הצבאי שעורר מחלוקות) ועל כן הוא תרם להערכה של הממשל הבריטי כי היישוב איתן בעמדתו, ולפיכך השליטה על ארץ-ישראל מוליכה למבוי סתום.
- ועדת אונסקו"פ ביקרה בארץ בתקופת פרשת אקסודוס ולתמונות מן האירוע הייתה השפעה על ההחלטות שגיבשו חברי הוועדה, ובהן ההחלטה על סיום המנדט הבריטי.

התיישבות

- המשך רכישת קרקעות והקמת יישובים חדשים הדגימו את נחישותו של היישוב במאבק נגד מדיניות בריטניה והשפיעו על הערכת בריטניה שהשליטה על ארץ-ישראל הגיע למבוי סתום.
- הבריטים נאלצו להיאבק בפעולות ההתיישבות באמצעות פינוי מתיישבים בכפייה (פרשת ביריה), התקשורת העולמית דיווחה על כך ועוררה דעת קהל בלתי אוהדת כלפי בריטניה. הנזק התדמיתי שנגרם לבריטניה השפיע על החלטתה להעביר את שאלת ארץ-ישראל לאו"ם.

ב. עיקרי החלטת האו"ם שהתקבלה בכ"ט בנובמבר 1947:

- סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל.
- חלוקת הארץ לשתי מדינות: מדינה יהודית ומדינה ערבית.
- ירושלים תהיה אזור בין-לאומי.
- תהיה אחדות כלכלית בין שתי המדינות, ויתקיים שיתוף פעולה ביניהן בענייני תחבורה ומקורות המים.

חסרונות של החלטה זו עבור היהודים:

- המעמד של ירושלים: הפרדת ירושלים מן המדינה היהודית והגדרתה כאזור בין-לאומי.
- ירושלים מוקפת ביישובים ערבים – קושי להגיע אליה.
- הגליל המערבי לא נכלל בשטח המיועד למדינה היהודית.
- הגבולות בעייתיים מבחינה אסטרטגית-צבאית.
- יישובים יהודיים רבים כלולים בשטח הערבי.

9. מלחמת העצמאות

א. מאפיינים של השלב הראשון:

- מלחמת אזרחים – מלחמה בין כוחות לא סדירים ומפוצלים (מחתרות, כנופיות).
- ממשלת המנדט הבריטי עדיין שלטה על ארץ-ישראל.
- אין אבחנה בין חזית ועורף.
- בהתחלה היה היישוב היהודי במגננה ולאחר מכן עבר ליוזמה.
- נעשה שימוש בעיקר בנשק קל.

אירוע:

יש להציג אירוע שבו בא לידי ביטוי אחד המאפיינים האלה.

ב. מאפיינים של השלב השני:

- מלחמה בין מדינות, מלחמה בין צבאות סדירים.
- הבריטים עזבו, ישראל הייתה מדינה עצמאית.
- בתחילת השלב ישראל הייתה במגננה ובלימה – מלחמת קיום, ובשלב מאוחר יותר היא נקטה ביוזמות.
- יבוא ושימוש בנשק כבד יותר (מטוסים, שריון, תותחים).

אירוע מדגים:

יש להציג אירוע שבו בא לידי ביטוי אחד המאפיינים האלה.

תוצאות מלחמת העצמאות:

- ניצחון של מדינת ישראל, הורחבו שטחי המדינה (בהשוואה לתוכנית החלוקה), הושג רצף טריטוריאלי בין צפון הארץ לדרומה.
- אובדן של חיי אדם רבים.
- לא הוקמה מדינה ערבית בארץ-ישראל.
- בין הצדדים נחתמו הסכמי שביתת נשק שקבעו את הגבולות בין מדינת ישראל לשכנותיה.
- חלוקת ירושלים – החלק המזרחי בשלטון ירדן והחלק המערבי בשלטון ישראל.

10. עלייה וקליטה בשנות החמישים והשישים של המאה ה-20

א. מדוע לא הצליחה מדינת ישראל להגשים את המטרה ש"מדינת ישראל תהא פתוחה לעלייה יהודית ולקיבוץ גלויות":

- היישוב בארץ מנה כ־ 600,000 איש בלבד והתקשה לקלוט יותר ממיליון עולים.
- מדינת ישראל נאלצה להקדיש משאבים רבים וכוח אדם כדי להשתקם אחרי מלחמת העצמאות, לבנות את עוצמתה הצבאית, להתמודד עם בעיות הביטחון שנוצרו ולהגן על גבולותיה. אילוצים אלה הכבידו עליה לקלוט עלייה.
- הקושי לתמרן בין הרצון לסייע ליהודים רבים ככל האפשר לעלות למדינת ישראל ובין המחסור באמצעים כספיים והיעדר תשתית מתאימה לקליטת העולים בתחומי הרווחה, החינוך, הבריאות והדור.
- בשל החשש שאם תימשך העלייה ההמונית יקרסו כל מערכות הקליטה, הופעלה מדיניות של צמצום וויסות העלייה ההמונית בארצות שבהן היהודים לא היו בסכנה קיומית (עלייה סלקטיבית).
- במהלך שנות החמישים נאסרה בכמה מדינות יציאת יהודים (מדינות מזרח אירופה, לבנון, סוריה, מצרים, מרוקו). מדינת ישראל התקשתה להביא עולים ממדינות אלה ופעלה להעלאתם בדרכים חשאיות.

ב. קשיים של העולים בשנות החמישים והשישים:

- מצוקה כלכלית: מרבית העולים הגיעו ללא הון. התקשו למצוא תעסוקה ולהסתגל למקצועות חדשים שלא הורגלו אליהם או שנחשבו נחותים בעיניהם.
- קושי לרכוש שפה חדשה.
- קשיים תרבותיים-רוחניים: הצורך לוותר על עולמם התרבותי-רוחני ולהשתלב בחברה שערכיה ותרבותה שונים. למשל, מעבר מחברה מסורתית, דתית ופטריארכלית לחברה מודרנית חילונית (קשיים כמו ירידת מעמד האב ותלות ההורים בילדים שלמדו את השפה ואימצו את המנטליות החדשה).
- קשיים בדור: מציאת דור, החיים במעברות.
- במקרים רבים פוזרו העולים בפריפריה, והריחוק מן המרכז עיכב ניידות חברתית ותעסוקתית.
- במסגרת תפיסת "כור ההיתוך" הייתה התעלמות מודעת מן המסורות ומן התרבות של ארצות המוצא השונות, התעלמות זו פגעה קשות בעולים והזינה תחושות של תסכול, נחיתות, קיפוח ואפליה.
- בקרב חלק מן הציבור הישראלי ובקרב חלק מן העוסקים בתהליך הקליטה רווחו סטראוטיפים שליליים על יהודי ארצות האסלאם.
- הקשיים המיוחדים של עולים ניצולי השואה.

התרומה שלהם למדינת ישראל:

- בתחום הדמוגרפי: שינוי המצב הדמוגרפי במדינה (קרוב למיליון עולים הגיעו בעשור הראשון).
- מימוש חזונה של התנועה הציונית: בעקבות העלייה ההמונית נעשתה מדינת ישראל לציר מרכזי בחיי העם היהודי והבליטה את מעמדה – מדינת העם היהודי.
- בתחום ההתיישבות: שינוי פריסת ההתיישבות בארץ (לא רק באזור החוף אלא גם באזור ההר והנגב; עיירות פיתוח; חיזוק ההתיישבות החקלאית, יישובי שרשרת הביטחון).
- בתחום הביטחון: סיפקה כוח אדם לצה"ל; התיישבות ליד הגבולות באזורי הספר המרוחקים.
- בתחום הכלכלה: הגדלת כוח העבודה, שילוב עולים בכל ענפי הייצור והשירותים והרחבת מעגל המשק הישראלי.
- בתחום התרבות: יצרה פלורליזם תרבותי ותרמה ליצירת תרבות ישראלית עשירה ומגוונת יותר במנהגים ובדעות.
- בתחום הפוליטי: שינתה את המפה הפוליטית במדינת ישראל, הביאה להקמת מפלגות חדשות והשפיעה על דמותן ומצען של המפלגות הקיימות.

פרק רביעי**תקופה רביעית: מדינת ישראל במזרח התיכון – סוגיות נבחרות****11. זיכרון השואה****א. דרכים שבהן מדינת ישראל פועלת להנצחת השואה:**

- החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם (1950).
- חוק זיכרון השואה והגבורה – יד ושם (1953).
- יום הזיכרון לשואה ולמרד הגטאות – כ"ז בניסן (1959).
- מוסדות הנצחה: "יד ושם" (מוזאון, ארכיון, מיזם "לכל איש יש שם" ועוד), בית לוחמי הגטאות, "מורשת", "משואה".
- טקסי זיכרון בבתי ספר.
- מלגות למימון מחקרים בנושא השואה באוניברסיטאות.
- הכללת נושא לימוד "שואה" כפרק חובה בתוכנית הלימודים בהיסטוריה בבתי הספר.
- משלחות לפולין (משלחות ממלכתיות, בני נוער).

החשיבות של הנצחת השואה:

- השואה היא ייחודית, רצח עם נורא ומזעזע בהיסטוריה האנושית. חשוב להנציח אותה כדי שלא תישכח או תאבד מעוצמתה בדורות הבאים.
- כדי להפוך את השואה מזיכרון פרטי של הקורבנות לזיכרון לאומי קולקטיבי – חלק מרכזי של העם היהודי.
- הנחלת לקחי השואה לדורות הבאים: היבט הומניסטי כלל אנושי.
- התמודדות עם הכחשת השואה ועם תגובות נוספות כגון שכחה, סילוף, הדחקה, הצטדקות.

ב. שינויים ביחס של החברה הישראלית כלפי ניצולי השואה בשנות ה-60 וה-70, והגורמים לשינויים אלה:

- השינוי: מעבר הדרגתי מתפיסת הניצולים כ"צאן מובל לטבח" להכרה בערך המאבק היומי של היהודים לשרוד בתקופת השואה.
- הגורם: בעקבות משפט אייכמן ושמיעת העדויות של השורדים.
- השינוי: מעבר מהדחקה של סיפורי הניצולים (שלא היו גיבורי המחתרות) להזדהות עם קורבנות השואה ולהתעניינות נרחבת של הציבור בישראל בהתנסות האישית, בסבל האישי ובגורל של היחיד והמשפחה בתקופה זו.
- הגורם: בעקבות העדויות המפורטות של הניצולים במשפט אייכמן ותיעוד הסיפורים האישיים.
- השינוי: הזדהות עם תחושת חוסר האונים של היהודים לנוכח המציאות האיומה בתקופת השואה.
- הגורם: תקופת המתנה שקדמה למלחמת ששת הימים ולוותר בחשש מהשמדה ובתחושת חרדה קיומית; בעקבות אירועי טרור (רצח הספורטאים במינכן ופיגוע הטרור במעלות) התפתחה ההבנה שחוסר אונים הוא מצב אנושי.
- השינוי: התערערות התפיסה של "הישראלי הבלתי מנוצח" הביאה ללגיטימציה של תחושות של חולשה, השפלה, שבי וחוסר אונים.
- הגורם: בעקבות מלחמת יום הכיפורים, שבה נתפסה ישראל בחולשתה וספגה אבדות רבות; בעקבות אירועי טרור, כמו רצח 11 הספורטאים באולימפיאדת מינכן שבגרמניה (1972), הפיגוע במעלות (1974) וחטיפת מטוס אייר פרנס לאנטבה.

12. מלחמת ששת הימים (1967)

א. כיצד באים לידי ביטוי בקריקטורה הגורמים שהובילו לפרוץ מלחמת ששת הימים:

- עליית המתח בין מדינת ישראל ובין העולם הערבי ופעולות תוקפניות שיזמו מדינות ערב, כמו הטיית מקורות הירדן, הקמת מפקדה ערבית משותפת, הקמת הארגון לשחרור פלסטין (אש"פ), ברית הגנה הדדית בין מצרים ובין סוריה (1966), ברית הגנה בין מצרים ובין ירדן (1967).
- בקריקטורה – במרכז הקריקטורה מגן דוד ובו יושב שרוליק המייצג את ארץ-ישראל, שרוליק-ישראל מוקף משלושה כיוונים בסוריה, מצרים וירדן המאיימות עליו באגרופים שלופים.
- ברית המועצות עודדה את סוריה ומצרים לפתוח במלחמה נגד ישראל. בקריקטורה – ברית המועצות היא אחד הכוחות שמקיפים את שרוליק, ומייצג אותה פרצוף זועם המופנה כלפי ישראל (שרוליק).
- הצעדים שנקטה מצרים בחודשים מאי-יוני 1967: ריכוז כוחות מצריים בסיני, סגירת מצרי טיראן, פינוי כוח האו"ם מסיני וניהול מלחמת תעמולה ואיומים להשמדת ישראל. בקריקטורה – מצרים נראית מניפה אגרוף כלפי שרוליק.
- מדינות המערב – ארצות הברית, בריטניה וצרפת נמנעו מלהתערב ולחצו על ישראל לגלות איפוק ולא לתקוף את מדינות ערב. בקריקטורה – את המערב מייצג פרצוף שעוצם עיניים.
- האו"ם – גילה אוזלת יד מול נאצר, הוציא את כוחותיו מן הגבול על פי דרישת נאצר.
- בקריקטורה – את האו"ם מייצג פרצוף של המזכ"ל (ארטאנט) שעוצם עיניים.

ב. ההשפעה של מלחמת ששת הימים על מדינת ישראל:

- בתחום הכלכלה: האצת המעבר ממיתון לשגשוג כלכלי; בנייה רחבת היקף; השקעות מחוץ לארץ, עלייה ברמת החיים.
- בתחום החברה: מעבר מחרדה קיומית להרגשת ביטחון ועוצמה; התחיל הוויכוח בחברה הישראלית בעניין השטחים שנכבשו ובעניין הפלסטינים; גידול ניכר בהיקף העלייה לארץ.
- בתחום היחסים הבינלאומיים: עליית קרנה וחשיבותה של מדינת ישראל בעיני ארצות הברית, שהחלה לראות בה נכס אסטרטגי במזרח התיכון; ניתוק היחסים עם ברית המועצות וגרורותיה; התקררות היחסים עם צרפת, שהייתה ספקית הנשק העיקרית של ישראל עד אז; החלטה 242, הקובעת שנסיגה משטחים תתרחש רק עם חתימה על הסכם שלום.

13. מלחמת יום הכיפורים (1973)

א. מטרות שהניעו את מצרים וסוריה לתקוף את מדינת ישראל באוקטובר 1973:

- לשקם את כבודן בעקבות התבוסה במלחמת ששת הימים.
- להשיב לעצמן את השטחים שאיבדו במלחמות הקודמות.
- יש הטוענים שמצרים ראתה במלחמה אמצעי לפתיחת תהליך מדיני שיביא לנסיגת ישראל מסיני, לאחר שנדחו יוזמותיה להסדר שלום.

אילו מן המטרות הושגו:

- שיקום הגאווה הלאומית הפגומה.
- השיחות בסיום המלחמה הובילו להסכמי הפרדת הכוחות ובסופו של דבר היו בסיס למשא ומתן ולחתימה על הסכם שלום שהביא להשבת שטחי סיני למצרים.

ב. כיצד באה לידי ביטוי בקריקטורה הביקורת של החברה הישראלית על המדיניות שהובילה למלחמת יום הכיפורים:

- בקריקטורה נראית דמות שמסמלת את הממסד הביטחוני מדיני ישובה מתחת לעץ בתנוחה של מנוחה. לרגליה נעלי בית, בפיה פרח ולראשה כומתה צבאית השמוטה לה על המצח ומכסה על עיניה. ביטוי לביקורת שהופנתה כלפי ההנהגה על חוסר המעש שקדם למלחמה ועל השאננות, הזחיחות והביטחון העצמי המופרז שבגללן היא לא תיפקדה ולא הכינה את הצבא כראוי.
- הישיבה של דמות הממסד מתחת לעץ מסמלת את תחושת השלווה וחוסר הדאגה – "איש תחת גפנו ותחת תאנתו". ביטוי לביקורת על תחושת השאננות שרווחה בקרב מי שהיו אמונים על הביטחון וההגנה של הציבור.
- דמות הממסד מפנה את גבה אל הגרון שסוריה ומצרים מניפות והגרזן כבר הולם בעץ. העיניים של הדמות מכוונות כלפי מטה ספק עצומות ספק מכוסות, לכן לא מבחינות בתאריך שרשום בבהירות על צמרת העץ – מועד פרוץ המלחמה. ביטוי לביקורת כלפי ההנהגה על הזלזול באויב ועל ההתעלמות שלה מהמידע ומהסימנים הברורים שמצרים וסוריה משתפות פעולה ונערכות למלחמה, ועל כך שהמתינה עד לרגע האחרון.
- בצד השני של העץ מצויר "שרוליק". הוא מזנק, מופתע, מביט בפה פעור בגרון שכבר הולם בעץ ממש מעל לראשו. ביטוי לביקורת על כך שמכיוון ש"האזרח הקטן" סמך על ההנהגה ועל תחושת השאננות שהקרינה הוא לא הוכן כראוי ועל כן נאלץ לשלם מחיר כבד.

התוצאות של ביקורת זו:

- הוקמה עדת חקירה ממלכתית (ועדת אגרנט) לבירור המחדלים שהביאו לפרוץ המלחמה מסקנותיה התמקדו בדרג הצבאי וברמטכ"ל. הרמטכ"ל וכמה קצינים בכירים נאלצו להתפטר.
- תנועות המחאה הפגינו וקראו להתפטרות הממשלה.
- שינויים במפה הפוליטית: התפטרות שר הביטחון (משה דיין), ולאחר מכן התפטרות של ממשלת גולדה מאיר.
- הביקורת הציבורית המתמשכת על הממשלה סללה את הדרך למהפך הפוליטי בשנת 1977, שבעקבותיו עלתה לשלטון מפלגת הליכוד בראשות מנחם בגין.

14. עלייה וקליטה בשלושים השנים האחרונות של המאה ה-20**א. מאילו מקומות הגיעו גלי העלייה הגדולים למדינת ישראל בשלושים השנים האחרונות של המאה ה-20:**

ברית המועצות, חבר העמים, אתיופיה.

קשיים של העולים בשנים אלה:

- המשטר בברית המועצות הערים קשיים על היהודים שרצו להגר: היטלים, קנסות, אישורים, פיטורין ממקום עבודה, רדיפה ומאסר של פעילים ציוניים (אסירי ציון).
- התנגדות השלטונות באתיופיה ליציאת יהודים.
- קשיי הבריחה של העולים מאתיופיה וקשיי המסע לארץ-ישראל.
- קשיי פרנסה: רבים מן העולים היו בעלי מקצועות שלא נדרשו במדינת ישראל, ונאלצו לעבור הסבה מקצועית.
- פערי תרבות.
- יחס החברה הקולטת.
- קשיים שנוגעים לזהות היהודית.

ב. גורמים למעבר של מדינת ישראל מתפיסת "כור ההיתוך" לתפיסת ה"רב-תרבותיות" בקליטת העלייה:

- היחשפות למגמות בתרבות המערב (באירופה ובארצות הברית) שהעמידו את הפרט במרכז ושללו את ניסיונות הממסד לכפות אחידות תרבותית.
- ההתפכחות ממדיניות "כור ההיתוך" – מהומות ואדי סאליב ומחאת "הפנתרים השחורים" הבליטו את תחושת הקיפוח של העולים יוצאי עדות המזרח. המודעות הציבורית למחיר ששילמו העולים בטשטוש הזהות התרבותית שלהם הביאה לשינוי התפיסה.
- שינויים בסדרי עדיפויות של החברה הישראלית בעקבות מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים. ירידת החשיבות של הצרכים הלאומיים ועיסוק במגוון נושאים חברתיים ואישיים שאינם קשורים בביטחון המדינה אלא במקומו של הפרט בחברה. המחאה האנטי-ממסדית התחזקה בעקבות מלחמת יום הכיפורים.
- גידול במגוון התרבותי: גלי עלייה מברית המועצות, מארצות המערב ומאתיופיה יצרו מציאות תרבותית מגוונת, וזו הכתיבה מדיניות קליטה סובלנית יותר, בגישה רב-תרבותית, שיש בה כדי לתת ביטוי הולם למגוון החברתי-תרבותי בישראל.
- עם הזמן הבינו מקבלי ההחלטות כי בני המשפחות של העולים ישתלבו ממילא בחברה במהלך שניים-שלושה דורות, לכן אין צורך לכפות על העולים את תפיסת "כור ההיתוך".